

ZEIN ARRAIO OTE ZEN JOANNES ETXEBERRI HORI?

“... es el autor de una tentativa tan bien razonada como entusiasta para convertir la lengua vasca en el instrumento principal de la enseñanza que podemos llamar secundaria en el País”.

Luis MICHELENA: *Historia de la Literatura Vasca*

Orain dela hamabost urte Lezoko Altamira gailurrean herriko ikastetxe berria eraiki zenean, euskal idazle batengan pentsatu omen zuten eskola berria izendatzeko: JOANNES ETXEBERRI. Euskal Literaturan bi idazle daukagu izen honekin, lapurtarrak biak, Ziburukoa bata, apaiza eta poesia egilea, eta Sarakoa bestea. Gu Sarakoari arituko gara hemen eta ondoko lerroetan pertsonaia honen inguruko zenbait berri aipagarri azaltzen saiatuko gara.

JOANNES d'ETCHEBERRI, —garaiko idazkeraren arabera—, Saran jaio zen 1668. urtean eta Azkoitian hi 1749. nean. Medikua ogibidez, herri ezberdinetan lan egin zuen, eta horien artean Hondarribian, non ospe oneko medikua zuenez 1722. urtean hiriak herriko medikutzat kontratatzea erabaki zuen. Ez dago ziurtatzerik Lezoko gure inguru hauetan ibili zenik baina, beste aldetik, urte hauetan Lezo oraindik administratiboki Hondarribiko udal barrutira loturik zegoela ez dugu ahaztu behar eta, beraz Etxeberri nola edo hala Lezo ongi asko ezagutu behar izan zuen.

Baina, Joannes Etxeberri ezaguna bada ez da medikua izan zelako, euskaraz eta euskarari buruz idatzitako lanengatik baizik. Bere idazlanak Julio Urquijo filologo jakitunak Zarauzko Frantziskotarren komentuan aurkitu zituenari esker ezagutzen ditugu. Motrikuko medikua zen Joannes Etxeberriren seme batek komentuan utzi zituen bere aitaren idazlanak, gaur egun arte argitaratugabeak. Zorionez, Xabier Kintanak moldatu eta Lur Editorialak argitaraturiko **Joannes Etxeberri Sarakoaren Lan Hautatuak** izeneko liburuari esker, une honetan denok badaukagu eskueran haren hitzak ezagutzeko aukera.

Euskal literaturan ospea merezi badu bere orijinaltasunagatik da: ez zen apaiza izan; euskararen defendatzaile sutsu eta apologetikoa, baina, besteak ez bezala, esan nahi zuena euskaraz idatzi zuen; eta azkenik, euskarazko irakaskuntzaren aintzindari izan zen.

Ez zen apaiza izan, eta hau berria zen ordura arteko Euskal Literaturan. Ibon Sarasolak Euskal Literaturaren Historia liburuan dionez:

“Euskal literatura euskal apaizen literatura dela esan daiteke. Ikusi dugunez, XVI-gn. mendeko bi idazleak apaiz dira, halaber XVII-gneko guztiak, Ohienart ezik, eta XVIII-gnekoak, Etxeberri eta Barrutia ezik. Hiru mendeak hartzen badira, %90 apaiz direla ikusten da”.

Beraz, Joannes Etxeberri gure bigarren idazle laikoa dugu, eta honen ondorioz, bere lan literarioa gai erlijiosoetatik aldenduko da beste moetak alorrak jorratzeko, batipat euskararekin zerikusirik zeukaten gaiak.

Euskara zen Etxeberrirentzat bere idatz lanaren arrazoi eta ardatz nagusia. Euskaraz pentsatu eta euskaraz idatzi egin zuen. Euskararen apologista eta defendatzailea. Bera bezalakoak beste asko baziren, baina Etxeberrik, besteak ez bezala, euskaraz azaldu zituen bere argudio eta aipamenak. Gaur egun oraindik ikusi behar izaten dugu nola asko eta asko erdaraz idatziz eta hitzeginez gure hizkuntzaren defentsan agertzen diren. Alde honetatik, Joannes Etxeberri salbuespen eredugarria gerta dakiguke gaur ere, euskaren defentsarik hoberena erabilpenean bait datza.

Euskal irakaskuntzaren aintzindari dugu. Bera konturatu zen nola herri guztiek beraien hizkuntzak maitatzen eta estimatzen zituzten eta nola literatura bultzatzen zuten. Euskaldun ordea, oso ardura gutxi zeukaten euskararekin zerikusirik daukan edozerekin. Etxeberri, hau zuzentzeko asmoz Lapurdiko Biltzarrea jo zuen eginkizun honetan euskal instituzioak konprometitu nahian, baina, tamalez, ez zioten jaramonik egin eta kajoian gorde behar izan zuen egindako lana eta gogo guztia.

Orain arte esandako dena bere lau idazlanetan isladatzen da:

- Lau-Urdiri Gomendiozco Carta edo Guthuna; 1718. urtean idatzita, Lapurdiko (lau-Urdi, behar luke bere iritziz) Biltzarreari euskarazko irakaskuntza eskatzen dio, eta bide batez euskaraz erakusteko prestaturik dauzkan lanak argitaratzeko diru laguntza.
- Escuararen ethorquia; 1712. urtean idatzita euskara eta bere gramatika goraiatzeko.
- Escual Herri eta escualdun guztiei escuarazco hatsapenak latin ikhasteko. Latina ikasteko euskaraz idatzitako gramatika.
- Lau hizkuntzetako histegi bat, Euskara-Latina-Gaztelera-Frantsesera hain zuen. Galdua dagoenez ez da zehazki ezagutzen, baina badakigu aita Larramendik erabili omen zuela bere hiztegia osatzerakoan.

Idazkerari buruz, kritikoez bere hizkuntz trebetasuna azpimarratzen dute. Axular eredu ta maisu, Etxeberri jarraitzailek garbiena dugu. Ez da Axular bezain oparo eta lerdena, baina bere idatzietan oreka eta dotorezia antzematen da, askoren iritziz, lapurtar klasikoak idazle hoberenetarik bat.

Ondoren eta bere idazkeraren adierazgarri Joannes Etxeberri idazleak idatzitako pasarte bat kopiatuko dizuegu. Bertan, Orreagako istorioaren zati bat agertzen da bere hitzez kontatua:

“Eta nola jende sentikor hura bere baithan minberatua tzengoen erre-zibitu zuen bidegabeaz, eta laidoaz mendekatzeko parada bilha zebilan, eta hargatik Franziako harmada gibelat izultzen zelarikan, haren gibel aldeko soldadueriari kuraziozki ekhin zitzeien Pirineoko atheetan: soldaduez eta harmaz gutiango izan arren, estrosada dohakabe batez garaitu zituzten. Halatan beraz dugu entzun Eginhardo erregeren gort-heko notaria, eta Karlo Magnoren gauza gehienek ezagutza izan zuena, zeinak prinze hunen bizitzearen ganean zehero izkiribaturik moldatu zuen liburuan, zer pasatu zen Espainiako estrosada hunetan”.

Zein ote zen Joannes Etxeberri hori? Dagoeneko ezagutzen dugu pixka bat gehiago eta benetan egoki eta aproposa deritzogu eskolaren izenerako.

IÑIGO ETXEBESTE